

РАДОЊА ВЕШОВИЋ

НЕДОРЕЧЕНОСТ КОЈА ПРИЗИВА*

Душан Костић је рођен у Пећи 23. I 1917. године, од оца Ђура и мајке Стеваније Ивовић. Рано је остао без оца, па мајка, радећи као кројачица, шијући на руке, прехрањује себе и дијете. Из Подгорице, из приземне куће у Херцеговачкој улици, из собице са оскудним стварима — прве слике коју је пјесник понио из дјетињства — мајку и њега невоља је преселила у Плав, код њене браће, гдје се и даље живи „од игле“. „Међутим, од игле је танак хлад!“ — каже народна пословица.¹

Прилике се у пјесниковом дјетињству побољшавају тек са новом удајом његове мајке за финанси на служби у Плаву. Али од свега остаје сјенка сјете у његовој природи и у многим пјесмама. Због честих очухових премјештаја у служби, морао је да мијења школе — Плав, Подбишће, Колашин, Подгорица, Гусиње, Беране, што доноси промјене, нове крајеве и познанства, али Плав остаје пјесников завичајни град.

Послије матуре, положене у Беранској гимназији, уписао се 1936. године на Филозофски факултет у Београду. Са германистике се преписује на групу Југословенске књижевности и српско-хрватског језика. Из љубави према Јиржи Волкеру уписује као споредни предмет чешки језик.

Година пјесниковог рођења поклопила се са годином побједе великог Руског октобра чији је одјек допро и до нас. До Боке у којој је букнула побуна морнара и до ондашње поробљене, комитске, нађмиђерске и болдогасонске Црне Горе. Промјене које је појава прве социјалистичке државе у свијету проузроковала

---

* Ријеч о Душану Костићу поводом његове академске бесједе у Црногорској академији наука и умјетности, 28. фебруара 1985. године.

¹ Мирослав Ђуровић: *Лирски шепат свијету — есеј о Душану Костићу*, НИО „Универзитетска ријеч“ Титоград.

свуда, па и у Југославији, видљиве су и на каснијем животном току и на стваралаштву Душана Костића. Млади студент, који је већ објављивао стихове у подгоричкој „Зети“ 1931. године и већ припадао симпатизерима напредног омладинског покрета у гимназији, израста у београдској средини релативно брзо у пјесничко име и у угледног активисту напредног студентског покрета.

Јавља се запаженим стиховима у београдским напредним књижевним часописима — „Млада култура“, „Живот и рад“, у загребачкој „Младости“ Антуна Барца и у сарајевском „Прегледу“. У редакцији је „Студента“, листа који полиција често забрањује, а коју је редакција надмудривала мијењајући наслов, али тако да главно, оно — студент, остаје. Једном је то био „Београдски студент“, други пут „Наш студент“ (чији је одговорни уредник све до коначне забране листа пред рат). С Пунишом Перовићем, Авдом Хумом, Михаилом Лалићем, Јурицом Рибаром, Александром Челебоновићем, касније им је придружен пјесник Радивој Копарец, уређује омладински напредни књижевни часопис „Млада култура“.

Иако тек једно од имена из подмлатка социјалне литературе, Костић је у истој фаланги са Крлежом, Зоговићем, Ђиласом, Стефаном Митровићем, Кочом Поповићем, Радованом Вуковићем, Лалићем, Ђоновићем, Баљевићем, Давичом, Јованом Поповићем, Мишком Крањецом, Стеваном Галогоћом, Цесарецом, Кершованијем, Цесарићем, Михаилом Вуковићем, са Лопичићима, са Кукаљем, са Радосавом Љумовићем, Миндеровићем, Младеновићем, са Савом Драгојевићем и другим припадницима новог књижевног покрета. Само помињање ових имена неизбјежно подсећа на полетне предратне године комунистичког покрета у Југославији и на процват нове књижевности у његовом крилу, условно назване социјална литература или нови реализам. Већина припадника тог покрета није одвајала стваралачку активност од личног учешћа у револуционарном раду Партије, а то је тада било припремање отпора наступајућем фашизму који се као окупатор, касније са њима сурово обрачунао.² Полицијских ухођења и хапшења није био поштеђен ни Душан Костић. Сјећајући се сусрета са њим приликом свог изласка из Главњаче у Југовића улици пред рат, Радован Зоговић³ каже: „Био је пепељасто блијед, то сам, јасније од свега другог запазио. А испоставило се да је био ухапшен истог

² Тротомни зборник „Речи на делу“, Савез књижевника Југославије, Београд, 1961. године садржи седамдесет шест догле утврђених имена писаца погинулих и пострадалих у другом светском рату. Тај списак је делимичан, јер у њему нема имена, на пример, Радосава Љумовића и Мијата Машковића, пјесника палих као борци интернационалних бригада у Шпанији.

³ Јевто М. Миловић: „Разговори с умјетницима“, прва књига, Београд, 1983.

дана кад и ја. Ја сам, каже Зоговић, наишао на засједу у стану Коче Поповића, а Костић на засједу у мом. Једном рјечи ланац Светог Ангуна.“

Учешће у револуционарном студентском покрету, тешки услови живота и студирања, књижевни рад, успорили су студије, па је Костића рат 1941. затекао као студента. Неодазавши се на позив у регруте, јер је то онда значило и „одлазак“ у неки од логора за комунисте, неко вријеме живи у Београду илегално.

Послије априлског слома враћа се у Црну Гору гдје бива ангажован у припремама устанка. Као секретар партијске организације у Церову, Пјешивци, један је од организатора герилских одреда. У прву борбу против Италијана, на Пандурици код Никшића, учествује 15. јула 1941. године са Пјешивцима као комесар чете. Био је члан Окружног комитета СКОЈ-а и секретар Општинског бироа КПЈ за Никшић, члан Агитпропа ОК Никшић заједно с Бранком Драшковићем, др Симом Милошевићем и Станком Даниловићем. Ради у Агитпропу ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак заједно са Радованом Зоговићем, Веселином Маслешом и Стеваном Краљевићем све до повлачења наших јединица у Босну.

Из Првог батаљона, тек формиране Пете црногорске пролетерске ударне бригаде, премјештен је у њен Агитпроп гдје уређује лист „Партизанска рјеч“. Неретву и Сутјеску је прошао као члан политодјела Шеснаесте банијске бригаде Седме дивизије. Са штабом ове дивизије, као члан његовог политодјела, наставио је послје Сутјеске покрет преко Босне и Крајине за Банију, на слободну територију и тамо уређује листове „Плотуни“ и „Седма дивизија“. Из Баније је 1944. године авионом прешао у Бари, у Италију, а потом у Београд.

У тек ослобођеном Београду руководилац је Литерарног одјела на Радију и замјеник директора Радио Београда. Уређује културну рубрику „Борбе“, један је од покретача и главни уредник омладинског књижевног часописа „Младост“, чија је улога у формирању прве послеријатне генерације писаца неоспорна. Учествује у уређивању „Књижевних новина“ и часописа „Књижевност“, „Савременик“, „Југославија—СССР“, „Нова мисао“. Слободни је репортер „Политике“, гдје се готово редовно јавља запаженим прилозима.

Костићево књижевно дјело је живо, животно, обимно, значајно, разноврсно, цјеловито. Поред списа критичко-рецензентског или полемичког карактера, поред преводилачких⁴ и приређивач-

⁴ *Превео*: Тодор Павлов: „О интуицији, машти и критици“, „Млада култура“, Београд, 1940. „До краја“, *приповјетке нове Бугарске* (Веселина Ганевска, Крум Гриноров, Павел Вежинов, Панчо Михаилов), „Просвета“, Београд, 1954; „Милосрђе бога Марса“, *приповјетке нове Бугарске* (Људмил Стојанов, Гиорги Караславов, Павел Вежинов), превод — заједно с Ђоком Игњатовићем, „Просвета“, Београд, 1945.

ких послова⁵ — досад је објавио двадесетак збирки пјесама⁶, шест разних избора,⁷ једну дјечију поему,⁸ четири романа за дјецу⁹ и пест књига путописне прозе.¹⁰

Више од пет деценија Костић се налази међу првим именима црногорске и југословенске, превасходно, поезије. На његову пјесму навикли смо као на својеврстан естетски и хумани доживљај, као на интимни разговор са најближима или са самим собом. Костићева поезија и јесте непрекидни разговор с временом. Људска искреност питко и продубљено жубори кроз његове строфе као непресушна свјежина смисла и стрепње за смисао. Све што јавна ријеч заобиђе или изокрене, надати се је да ће у тим стиховима испливати у пуној истинитости и покретачкој слутњи.

⁵ Приредио: „*Стихови борбе и слободе*“, збирка родољубивих пјесама (избор — с Ђорђем Радишићем и Љубомиром Зечевићем), „Народна армија“, Београд, 1957; избор из пјесама Десанке Максимовић и поговор — „*Песме*“, „Младо покољење“, Београд, 1966; „*Поезија великог октобра*“, избор и поговор (заједно с Лавом Захаровом) „Младо покољење“, Београд, 1967; „*Сутјеска*“, 1943/1973. Документи, наредбе, дневници, сјећања, проза, поезија, казивања (у сарадњи са групом аутора) „*Монос*“, Београд, 1973.

⁶ Објавио следеће збирке: „*Пјесме*“, „Просвета“, Београд, 1947; „*Земљи вољеној*“, „Ново покољење“, Београд, 1947; „*Поема о граду и љубави*“, „Младо покољење“, Београд, 1950; „*Пролеће над ровом*“, „Зора“, Загреб, 1951; „*Говор земље*“, „Просвета“, Београд, 1952; „*Зов миша*“, „Братство и јединство“, Нови Сад, 1954; „*Мреже*“, „Рад“, Београд, 1955; „*Забрављени сњегови*“, „Нолит“, Београд, 1958; „*Дневи између нас*“, „Просвета“, Београд, 1962; „*Шлеп уморне воде*“, „Просвета“, Београд, 1968; „*Море*“, „Слобода“, Београд, 1969; „*Изнад једне тамне шуме*“, „Нолит“, Београд, 1974; „*Балада мене крај мостова*“, „Чачански глас“, СИЗ културе Чачак, 1977; „*Лирика југа*“, „Рад“, Београд, 1977; „*Архипелаг*“, „Матица српска“, Нови Сад, 1978; „*Постојбина маслине*“, „Нолит“, Београд, 1979; „*Морија*“, „Слово љубве“, и „Народна књига“, Београд, 1980; „*Зрело море*“, „Минерва“, Суботица, 1981; „*Призив прашуме*“, „Нолит“, Београд, 1984. фебруара 1984. године.

⁷ Избори из поезије: „*Повратак у Зеленгору*“, избор из ратне лирике, „Матица српска“, Нови Сад, 1958; „*Тиха жетва*“, избор из поезије, „Просвета“, Београд, 1959; „*Пјевам земљу*“, избор, „Луча“, „Графички завод“, Титоград, 1966; „*Капија времена*“, избор, „Минерва“, Суботица, 1974; „*Сјенке и свјетлости*“, избор, „Аугуст Цесарец“, Загреб, 1967; „*Душан Костић — библиотека: песниковом руком писано*“, избор, библиофилско издање, ГРО „Милан Ракић“, Ваљево, 1980.

⁸ Поема за дјецу „*Градић Јеленга*“, Удружење новинара Србије, Београд, 1954; Друго проширено издање — „Просвета“, Београд, и БИГЗ, Београд, 1977.

⁹ Романи за дјецу: „*Глува пећина*“, „Народна просвјета“, Сарајево, 1956; „*Сутјеска*“, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1958; „*Модро благо*“, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1963; „*Гора Кошганова*“, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1967.

¹⁰ Путописна проза: „*Крајеви и људи*“, „Народна књига“, Цетиње, 1954; „*Градови у пролазу*“, „Минерва“, Суботица, 1957; „*Градови, море, камен*“, „Нолит“, Београд, 1965; „*Импресије*“ — виђење Херцег-Новог, Удружење умјетника, Херцег-Нови, 1976; „*Записи о људима*“, Међурепубличка заједница за културно-просвјетну дјелатност, Пљевља, 1977; „*Путовања*“, „Јединство“, Приштина, 1980.

Стално се тематски гранајући — од мотива љубави према земљи, природи, родном крају, домовини, другу, борби, сјећању, Костић свом стиху даје лако препознатљив свој израз и интензитета. Пејзажи се крећу, говоре језиком људског срца — прекором, револтом, пркосом. При том, коришћене супротности је једна од битних, можда недовољно уочених, естетских својстава особито новије Костићеве поезије. Мирним стихом се ту појачава утисак немира.¹¹ Управо иза мирних слика пулса, кључа оркан неспокојства. Травни пропланци, тишине мора, пејзажи смираја, лице су једне једва савладане драме, драме немирења са нечим што отуд кипи, једва укроћено ријечју. Елементе епског, наглашене у поезији неких наших ратних писаца, код Костића смјењује лирско-медитативна црта.

У својој најновијој лирици Костић практикује један готово нов, дискретан, истанчан однос према ријечи и мотиву. На први поглед то је лежеран, овлашан однос, а уствари је то дисциплина, кроћење, овладавање инспирацијом. Том суздржљивошћу он појачава изражајност, додаје вишесмисленост, чак парадоксалност: трагично у тим обртами добија призивок ироније, иронија — призивок трагике. Сликвито речено, ток и музика те поезије личи на планински слап. У њој се умјесто између кањона, између корица — час хучно, час стишано ломи, ковитла и жубори, попут неуморног Лима, ово наше вријеме, згуснуто, заустављено тренуцима пјесме.

Књижевна критика је Костићевом дјелу посветила квантитивно импозантну,¹² али по аналитичности, по времену и по праћењу родова којима се аутор бавио, очито неједнаку пажњу. Оцјенивши сваку књигу као важан тренутак за аутора и за нашу поезију, „јер је оглашавала по неку интимну драму и по неки нови и друкчији лирски нагласак“ којим се појачава индивидуалност, критка је истакла низ црта и карактеристика те поезије: ентузијазам, сјету, немир, интиму, антитетичност, слојевитост, мисаони грч итд. Главну пажњу је, што је логично, усмјерила ка поезији, но ипак у несразмјери с праћењем његове прозе за дјецу, особито његових путописа. Притом ваља макар поменути да су Костићеве романи за дјецу и без те подршке спонтано прихваћени и то скоро као Ћопићеви. И у тумачењу његове поезије критика је била неједнако интензивна: прве његове збирке пјесама пратила је са већом пажњом него оне касније, драматичније и естетски далеко интересантније. Тај је однос прилично поједностављен,

¹¹ „Он је само привидно пјесник мира и спокојства, заљубљеник у траве и вјетрове, у морске валове, њежан љубавник и сањар, а у суштини је визионар мира и слободе, ратник револуционар, човек пронициво загладан у свијет, у његове тајне и немире, у слутње и преображаје, у дубине које досежу свемирска пространства.“ (Миливоје Марковић: „Од слутње до неизвјесности“).

¹² М. Ђуровић у књизи „Лирски шапат свијету“ навео је око 60 наслова и чланака посвећених Костићу.

углавном разликује двије етапе у пјесниковом развоју: етапу ратног и послератног одушевљења „страсног револуционара свет обузетог мислима револуције“, обиљежавану познатом његовом „Здравицом у Москви“ и етапу исповједне, елегичне интима илу-струјући је пјесмом „Једно језеро спава“. У тој новијој фази критика је примјетила карактеристичну црту: да пјесник више не види свијет у бурном историјском ковитлању и ломљави времена, већ је више окренут оном психолошком, драматици преврата и промјена, „експлозијама мисли и емоција“, послушкује „духовне грознице, стрепње и страхове, наде и безнађа“.

Запажено је да су промјене времена и односа, немире у тој поезији преобликовале у неку врсту — погледа на свијет, у визију и карактер пјесничког израза. Но и површан поглед, на примјер, на констатацију: да су ентузијазам, борбеност, увјереност и оптимизам, карактеристике првих Костићевих збирки, смијенили — интима елегична интонација и немир открива сву површност подјеле. Да, има и добро је што има, усклика: „Живи ти земљо, вјечне слободе“ и Данковог срца има, срца што горкијевски гори и пламеном разгони мрак; има и утихнулости готово до шапата, али је она, као и ентузијазам те прве фазе, естетски и идејно далеко сложенија од многога што је досад речено и што критика овој поезији, и поред свега што је казала, ипак дугује. Идејно, та промена је реаговање на спољашње прилике; естетски, то је тражење облика израза за одушак и нов однос према ријечи, једна обогаћена асоцијативност, продор у изражајност, можда изнуђен управо том „промјеном“, промјеном која је и један дио књижевне критике приморала на „индиректност“.

Као што се под тектонским притисцима обликују кристали, можда се и под притисцима тих промјена и Костићева новија лирика заискрила новим својствима: вишезначношћу, сажетошћу, метафоричношћу. Једва додирујући свој предмет, стих га прати са одстојања, стварајући утисак замагљења, вела, двоструког осветљења. Недореченост активира читаоца, мами на дограђивање, на дочитавање, наставља разговор с пјесмом.

Веза Костићевог дјела с временом остварена је ненаметљиво, естетским средствима, али је уочљива и кад је тема привидно ван-временска и кад је то прекор времену и неспоразум с временом. Из тог судара се заправо и обликовала многа његова пјесма, и у основи је легура тог судара и вишег споја на температури доживљаја. Та страствено сјетна овремењеност обавезује да се макар овлаш упитамо: каква је даља судбина књижевног покрета у чијем се крилу Костић као личност и као стваралац развијао. Макар да се упитамо, наравно, без претензија на залажење у проблем последица проглашавања фундаменталних марксистичких ставова о литератури и стваралштву за превазиђене догме. сматрам обавезним да подсетим на једну, и за ову прилику релевантну, иначе много ширег значаја, оцјену социјалне литературе, изречену прије пет година, на свечаној академији у Тито-

граду, поводом 60-годишњице стварања Комунистичке партије Црне Горе.

Говорећи о покрету лијеве социјалне литературе у Црној Гори др Бранко Павићевић је, за разлику од оних који су пред-ратне године револуционарног рада КПЈ једноставно сврстали у „доминацију“ Коминтерне, стаљинизма и идеолошког монопола агитпропа, као председник наше Академије и као члан Председништва Савеза комуниста Црне Горе тај покрет високо вредновао.

„Нема много примјера у историји, рекао је он, да једно покољење лијево оријентисаних књижевних стваралаца и интелектуалаца задужи свој народ и своју земљу као што је то био случај са црногорском интелигенцијом између два рата. Њезин авангардни дио чинили су наши студенти на Београдском универзитету“.

Сувишна је напомена да се ово признање генерацији односи и на личност и на дјело Душана Костића. А то је и најприкладнији завршетак импровизованог прегледа био-библиографских података који немају веће претензије до да нам олакшају приступ поетској бесједи нашег угледног члана Душана Костића која слиједи.

